

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه حکیم سبزوار

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

(حقوق خصوصی)

موضوع:

اثر انقضای مدت در تعهدات مدت دار

نگارش:

محمود طوسی

استاد راهنما:

دکتر مصطفی نصیری: استادیار دانشگاه پیام نور

استاد مشاور:

دکتر ناصر سلمانی ایزدی: استادیار دانشگاه حکیم سبزوار

شهریور 1391

تقدیم به: پدر و مادرم

پدر مرحومم الگوی صبر، زحمت و شفقت بی پایان، روح شاد باد

مادرم مظهر عشق، وفا و از خود گذشتگی

دخترم

که مهربانی و نوازش دستان کوچکت را از یاد نخواهم برد

همسرم

که با صبر و تحملش یار و یاور من بود و همواره مشکلات را بر من آسان نمود

استاد راهنمای عزیزم

جناب آقای دکتر مصطفی نصیری

که با افاضه علم و راهنمایی های بی دریغش، راه را بر من هموار نمود

و با تقدیر و تشکر از:

جناب آقای دکتر ناصر سلمانی ایزدی استاد مشاور

و داور محترم جناب آقای دکتر روح الله آخوندی که با علم خویش رهگشای راه من بودند

و در پایان از تمامی اساتید محترم که در تمامی دوران تحصیل خالصانه زحمت کشیدند، کمال تشکر را

دارم.

دانشگاه حکیم سبزواری

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی مدیریت تحصیلات تکمیلی

ش دانشجو: 8823291052	نام: محمود	نام خانوادگی دانشجو: طوسی
استاد مشاور: ناصر سلمانی ایزدی		استاد راهنما: دکتر مصطفی نصیری
گرایش: خصوصی	رشته: حقوق	دانشکده: الهیات ومعارف اسلامی
تعداد صفحات: 166	تاریخ دفاع: 1391/7/20	مقطع: کارشناسی ارشد
عنوان پایان‌نامه: اثر انقضای مدت در تعهدات مدت دار		
کلیدواژه‌ها: ماده 264 قانون مدنی. تعهدات مدت دار. انقضای مدت آثار انقضای مدت سقوط تعهد. مسولیت مدنی قراردادی و خسارت		

چکیده:

همان گونه که تعهدات و قراردادهای ایجاد و پایه عرصه وجود می گذارند گاهی این تعهدات و قراردادهای به دلایل مختلفی پس از ایجاد و انعقاد از بین رفته که در حقوق موضوعه از آن به سقوط تعهدات یاد می شود. ماده 264 قانون مدنی ایران مصادیق و موارد سقوط تعهدات را بیان می نماید. یکی از مواردی که می توان از آن بحث و گفت و گو کرد انقضای مدت در تعهدات مدت دار است که اثر حقوقی انقضای مدت در تعهداتی که مدت نقش اساسی و رکنی را در آن داشته چه چیز خواهد بود؟

آیا این انقضای مدت در این گونه تعهدات مساوی با سقوط تعهد متعهد و بری الذمه شدن وی نمی باشد و آیا پس از انقضای مدت متعهدله مستحق اجرت قراردادی هست یا خیر؟ به چه دلایلی؟ با انقضای مدت مسولیت مدنی قراردادی چگونه خواهد بود؟ و این مسولیت با چه شرایطی ایجاد خواهد شد؟ مساله مطالبه اصل اجرای تعهد و خسارات چگونه خواهد بود؟ لذا نگارنده در این پایان نامه در صدد این است که به سوالات مذکور پاسخ دهد. نکات مبهم و مجمل در خصوص این موضوع بسیار است و این امر تلاش مضاعفی را در تدوین این پایان نامه ایجاب می نماید.

اثر انقضای مدت در تعهدات مدت دار

صفحه	فهرست مطالب
1	مقدمه
3	فصل نخست: شناخت موضوع
4	مقدمه:
5	مبحث نخست: انقضای مدت و مفاهیم مشابه
8	گفتار نخست: مرور زمان
11	گفتار دوم: مواعد، اجل و مهلت
16	مبحث دوم: تعهدات مدت دار
20	گفتار نخست: ویژگی های تعهدات مدت دار
22	گفتار دوم: مدت به نحو وحدت مطلوب و تعدد مطلوب
24	مبحث سوم: انقضای مدت و مصادیق تعهدات مدت دار در حقوق ایران
25	گفتار نخست: عقود مدت دار
25	1- عقود مدت دار لازم
25	الف: انقضای مدت در عقد اجاره
25	عقد اجاره در قانون مدنی
35	عقد اجاره در قانون روابط موجر و مستاجر 1356
39	عقد اجاره در قانون روابط موجر و مستاجر 1362
40	عقد اجاره در قانون روابط موجر و مستاجر 1376

44	ب:انقضای مدت در عقد نکاح
44	نکاح دائم
45	نکاح موقت
47	2- عقود مدت دار غیر لازم
47	الف: انقضای مدت در عقد جایز
48	عقد وکالت
50	گفتار دوم: انقضای مدت در حقوق
50	مبحث نخست: حق انتفاع
51	الف: عمری
51	ب: رقبی
51	پ: نسکنی
53	ت: اذن موقت
56	گفتار سوم: انقضای مدت در سایر تعهدات
56	الف: تعهد به انتقال
59	ب: ایجاب مدت دار
63	پ: انقضای مدت در شرکت ها
64	1- شرکت های مدنی
65	2- شرکت های تجاری
68	فصل دوم: آثار و نتایج انقضای مدت

69	مقدمه:
70	مبحث نخست: انقضای مدت و سقوط تعهد
73	گفتار نخست: انقضای مدت و علل سقوط تعهد
73	الف: سقوط قهری
73	ب: اسقاط ارادی
75	مبحث دوم: معاذیر و انقضای مدت
75	گفتار نخست: عذر خاص و انقضای مدت
78	گفتار دوم: عذر عام و انقضای مدت
79	گفتار سوم: اثر حقوقی انقضای مدت در تعهدات مدت دار
82	اقاله (تفاسخ)
82	فسخ
82	شرط فاسخ
82	انحلال قهری (انفساخ)
85	مبحث سوم: تعهدات مدت دار و نقش تقصیر در عدم انجام تعهد
85	گفتار نخست: تقصیر متعهد در انقضای مدت
87	گفتار دوم: تقصیر متعهدله در انقضای مدت
89	مبحث چهارم: انقضای مدت و موارد معافیت از تعهد
89	گفتار نخست: قوه قاهره و انقضای مدت
90	الف: قوه قاهره بصورت دایم و آثار آن

90	1-معافیت از مسولیت قراردادی
91	2-سقوط تعهد
91	3-انفساخ عقد
94	ب:قوه قاهره جزیی
94	گفتار دوم: تلف موضوع تعهد
94	الف: تلف ناشی از فعل متعهد
94	ب: تلف ناشی از فعل متعهدله
95	پ: تلف ناشی از فعل ثالث
96	ت: تلف سماوی
98	گفتار چهارم: انقضای مدت و اجرت قراردادی
98	الف: مبانی استحقاق یا عدم آن
101	ب: دلایل موافقین اجرت متعهد
104	پ: دلایل مخالفین استحقاق اجرت
106	فصل سوم: انقضای مدت، مسئولیت قراردادی و مطالبه خسارت
107	مقدمه :
108	مبحث نخست: انقضای مدت و مسئولیت قراردادی
108	گفتار نخست: مسئولیت قراردادی و ارکان آن
110	الف: وجود قرارداد صحیح و الزام آور
111	ب: تقصیر در مسولیت قراردادی

- 111 پ: ورود خسارت ناشی از نقض تعهد توسط متعهد
- 114 گفتار دوم: شرایط و ارکان مطالبه خسارت
- 114 الف: خسارت مسلم و قطعی باشد
- 114 ب: عدم جبران خسارت
- 114 پ: نامشروع بودن خسارت
- 115 ت: خسارت مستقیم و بدون واسطه باشد
- 115 ث: فرارسیدن موعد انجام تعهد
- 115 1- زمان و موعد مشخص نشده است
- 115 2- زمان و موعد مشخص شده است
- 116 3- زمان و موعد قید تعهد است
- 117 گفتار سوم: شرط عدم مسئولیت قراردادی و مطالبه خسارت
- 121 مبحث دوم: انقضای مدت و نقش مطالبه در انجام تعهدات و خسارات
- 121 گفتار نخست: نقش مطالبه انجام تعهد
- 121 الف: مطالبه متعهدله شرط است (عندالمطالبه)
- 123 ب: مطالبه متعهدله شرط نیست
- 126 گفتار دوم: انقضای مدت تعهد، وجه التزام قراردادی و ماهیت آن
- 127 الف: ماهیت وجه التزام
- 128 ب: اقسام وجه التزام یا شرط کیفری
- 128 1- وجه التزام تاخیر در اجرای تعهد

128	2-وجه التزام عدم اجرای تعهد
130	پ:وجه التزام در تعهدات مدت دار
131	1-مدت به نحو وحدت مطلوب
131	2-مدت به نحو تعدد مطلوب
132	گفتار سوم: شیوه های تعیین خسارات
133	الف:تعیین خسارت توسط قانون
134	ب:تعیین خسارت توسط دادگاه
134	پ:تعیین خسارت توسط طرفین
136	گفتار چهارم: مبانی مطالبه خسارت و بررسی آن
136	الف:دیدگاه نخست
136	ب:دیدگاه دوم
140	گفتار پنجم: انواع خسارت در مسئولیت مدنی و جبران آن
140	الف: خسارت مادی
141	ب:خسارت معنوی
141	1-ارکان مسئولیت مدنی در خسارت معنوی
141	2-اقسام ضرر معنوی
143	3-شیوه های جبران خسارت معنوی
144	پ:خسارت عدم النفع
145	عدم النفع و تفویت منفعت

146	عدم النفع محقق وعدم النفع محتمل
148	ت: خسارت از دست دادن فرصت
150	نتیجه گیری
157	منابع و مراجع

یکی از موضوعات مهم و اساسی در حقوق ایران و فقه اسلام تعهدات و مسأله سقوط تعهدات می باشد. سقوط تعهدات قسمت عمده ای از مباحث حقوق ایران را شامل می گردد که در این راستا ماده 264 قانون مدنی ایران موارد سقوط تعهدات را بدین گونه شمارش می نماید. تعهدات به یکی از طرق ذیل ساقط می شود: 1- بوسیله وفای به عهد 2- به وسیله اقاله 3- به وسیله اجرا 4- به وسیله تبدیل تعهد 5- به وسیله تهاتر 6- به وسیله مالکیت ما فی الذمه. هرچند این ماده از قانون مدنی فرانسه اقتباس شده است ولی در قانون مدنی فرانسه موارد دیگری هم از موارد سقوط تعهدات شناسایی و معرفی شده است به گونه ای که برخی از آن موارد به صورت پراکنده در سایر مواد قانونی مدنی ایران به چشم می خورد. ولی در عین حال باز هم این ماده جامع افراد نبوده و موارد دیگری را هم می توان تحقیق و تتبع نمود و زیر مجموعه این ماده و از موارد مصادیق سقوط تعهدات دانست. موارد شش گانه سقوط تعهد در ماده 264 ق. م. هر یک مباحث مفصلی در قانون مدنی و حقوق ایران داشته که در جای خویش بحث و بررسی شده است. از آنجا که این ماده جامع افراد نبوده و موارد دیگری هم می تواند مشمول این ماده به عنوان سقوط تعهد گردد، از این خاطر بحث و موضوع این پایان نامه اثر انقضای مدت در تعهدات مدت دار انتخاب شده است و موضوع بحث واقع می شود که آیا این انقضای مدت در این گونه تعهدات می تواند از دیگر مصادیق ماده 264 ق. م. محسوب شود و آیا می تواند آثار سقوط تعهد را داشته باشد؟ و پس از آن مدت تعهد ساقط می گردد؟ در نهایت ضمن بررسی و تحقیق پیرامون این موضوع در سه فصل جداگانه به کلیات و مفاهیم راجع به انقضای مدت در تعهدات مدت دار، موضوعات و مصادیق آن در قانون مدنی ایران، آثار حقوقی انقضا، دلایل و احکام انقضای مدت، و مسأله مسولیت مدنی قراردادی و خسارات

عدم اجرای تعهد در تعهدات مدت دار پرداخته است که در نهایت پس از به نتیجه رسیدن هر یک از مباحث می توان به این استنتاج رسید که انقضای مدت در تعهدات مدت دار از افراد و مصادیق سقوط تعهدات و زیر مجموعه ماده 264 ق.م.می باشد یا خیر؟ و چه آثار حقوقی بر این انقضای مدت بار می گردد؟ هدف از انتخاب این موضوع پایان نامه، بکری بودن و عدم نگارش مقاله، کتاب در این خصوص و ابهام داشتن بسیاری از مسایل مربوطه و تنویر نکات مبهم و مجمل در حقوق ایران و قانون مدنی می باشد. امید است ان شاء... با اتکای به خداوند متعال و توسل به ائمه اطهار علیهم السلام به این نیل واصل گردیم.

فصل نخست:

مفاهیم و شناخت موضوع:

مقدمه: در ابتدا به عنوان مقدمه فصل اول بیان می‌داریم، مصادیق تعهدات مدت دار در حقوق ایران متعدد و متنوع است که زمان در این تعهدات دارای نقش موثر بوده به گونه ای که در برخی موارد تعیین مدت بین طرفین از اهمیت ویژه ای برخوردار است و در برخی موارد از اهمیت خاص برخوردار نیست. مباحث این فصل تبیین مفاهیم، مصادیق و کلیات راجع به انقضای مدت است تا با روشن شدن موضوع و مفاهیم مربوطه مقدمه ای برای سایر مباحث و فصول آتی باشد. در مرحله اول ضمن تعریف مفهوم انقضای مدت و بررسی مفاهیم مشابه آن، به نقش و آثار انقضا در عقود و تعهدات مدت دار به تحقیق و کنکاش در مصادیق تعهدات مدت دار در حقوق ایران پرداخته و نقش زمان رادر این عقود و تعهدات بررسی کرده است، ضمناً عقود بررسی شده در این رساله اعم از این است که زمان نقش رکنی و قیدی در تعهد داشته باشد و یا نقش فرعی داشته باشد و هم چنین عقود مورد بحث خاص عقود مندرج در قانون مدنی نمی باشد.

مبحث نخست: مفهوم انقضای مدت¹ در تعهدات مدت دار و مفاهیم مشابه

از نظر لغوی انقضا به معنی سپری و تمام شدن است. انقضی، ینقضی انقضاء الشی یعنی آن چیز سپری و تمام شد². معنای حقوقی و اصطلاحی انقضای مدت با معنای لغوی آن نزدیک و قریب است و بدین معناست که «هرگاه طرفین در روابط خود مدت خاصی را برای تعهد مقرر کرده باشند یا تعهد به حکم عرف تا مدت معینی معتبر باشد»³.

هرچند این تعریف برای تقریب به ذهن خوب هست و کلیت موضوع و مفهوم را تبیین می نماید ولی در عین حال در بحث فعلی ما تام و کامل نیست و در حقیقت باید گفت که بحث ما اخص از این تعریف است. تعریف مشارالیه به طور عام و کلی شامل هر نوع زمان قراردادی که بین طرفین مقرر شده می گردد. ولی منظور ما از انقضای مدت در تعهدات مدت دار که باعث سقوط تعهد می گردد و موضوع این پایان نامه می باشد آن موردی است که قید زمان که طرفین قرارداد برای انجام تعهد مقرر نموده اند یا به حکم عرف تعهد تا زمان خاصی باید اجرا شود و حتی ممکن است ایفای تعهد به صورت شرط ضمن العقدیه نحو الزام در مدت خاص اجرا گردد. به عبارت دیگر ظرف زمانی انجام تعهد به عنوان یک رکن، شرط، و از موارد اساسی تعهد باشد و تعهد بدون آن ظرف زمانی معین برای طرفین پوچ و لغو خواهد گردید. در این مورد باید متذکر شویم که این گونه تعهدات چهار عنصر دارد: 1- متعهد، 2- متعهدله، 3- موضوع تعهد، 4- زمان تعهد. پس از این توضیحات به این تعریف می رسیم که منظور از انقضای مدت در تعهدات مدت دار این است که سپری شدن مدت زمانی که طرفین جهت انجام تعهد تعیین نموده که

¹ Expiry of Term

² معلوف، لویس، المنجد عربی به فارسی، جلد دوم، ترجمه محمدبندریگی، چاپ 1386، صفحه 1467

³ صادقی، محسن، مقاله نقدی بر اسباب سقوط تعهد در حقوق مدتی ایران، مجله کانون سال چهارم و هشتم، دوره دوم، سال 1384، شماره 56،

تعهد در آن موعد خاص انجام گیرد و آن زمان نقش بسیار موثری در انجام تعهد داشته و تعهد بدون آن ظرف زمانی برای متعهدین فایده ای نداشته باشد. این موضوع محل بحث است که انقضای مدت این چنینی، سبب سقوط تعهد متعهد می شود یا خیر؟

و آیا می توان این مورد را به عنوان یکی از مصادیق ماده 264 ق.م.پیشنهاد کرد؟ یا در مثالی دیگر چنانچه ایجاب کننده متعهد و موظف شود که ایجاب خود را تا سه ماه ننگه دارد و در این ظرف زمانی طرف مقابل ایجاب اقدام به انشای قبول ننماید و زمان تعهد منقضی گردد آیا این انقضا سبب سقوط و زایل شدن تعهد متعهد می شود یا خیر؟ یا اینکه همچنان تعهد بعد از انقضای آن باقی است و متعهد می تواند تقاضای اجرای تعهد را نماید.

مثال در این مورد بسیار است که می تواند موضوع را شفاف سازد مثلاً شخصی متعهد شده جهت شرکت در اجلاس بین المللی در کشور خارجی بلیط هواپیما تهیه نموده و متعهد له را در آن روز مشخص به اجلاس برساند اما متعهد به تعهد خویش عمل ننموده و زمان اجلاس منقضی و متعهد له نتوانسته در آن اجلاس مهم شرکت نماید. برای متعهد له مسافرت فقط در همان روز مفید فایده بوده است. یا گروهی که متعهد شده اند از مراسم کنسرت و استقبال از رئیس جمهور و مراسم تشریفات را به عهده گرفته اند به همین گونه است. حال چنانچه این زمان منقضی شود و تعهد هم در آن ظرف زمانی به هر دلیلی انجام نگردد، آیا تعهد متعهد ساقط شده محسوب می گردد و نسبت به متعهد له تکلیفی ندارد و آیا نامبرده مستحق اجرت قراردادی می باشد؟ و آیا متعهد می تواند ادعا نماید من حاضر به ایفای تعهد بوده ام و از ناحیه من تقصیری صورت نگرفته، لذا استحقاق اجرت قراردادی را دارم؟ یا اینکه تعهد اجرا نشده تلقی می شود و متعهد استحقاق چیزی را هم نخواهد داشت؟ باید متذکر شویم جهت وصول به این مطلب لازم است که مباحث در دو گروه تعهدات مدت داری که زمان قید تعهد است و تعهداتی که زمان قید فرعی

است بررسی گردد تا نکاتی که در گروه دوم تعهدات از اجمال کمتری برخوردار است را بررسی و
باتطبیق با دسته اول از تعهدات مذکور، به یک سری نتایج مفید برسیم، لذا کم و بیش این دو نوع
تعهدات در کنار هم مورد بحث و بررسی واقع میگردد.